

KASTAMONU ADININ ORTAYA ÇIKIŞINI ANLATAN EN ESKİ KAYNAK: SALTUKNÂME

Cevdet YAKUPOĞLU

Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, cevdeyakupoglu@gmail.com

ÖZET

Şehzade Cem Sultan'ın emri ile Ebû'l-Hayr-ı Rûmî tarafından 1473-1480 M. yılları arasında kaleme alınan Saltuk-nâme adlı destanî eserde, Kastamonu'nun Türkler tarafından fethine büyük yer ayrılmıştır. Atabey Gazi, Muzaffereddin Gazi, Ali Bey, Süleyman Paşa gibi Türk beyleri ile Alagöz, Hasan Abdal ve Bostan Dede gibi pek çok kahramanın Kastamonu'nun fethinde üstlenmiş oldukları rol, tarihî kaynaklardan ve halk anlatılarından yararlanılmak suretiyle bu kaynakta ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bunlara ek olarak Saltuknâme, Kastamonu adının nasıl ortaya çıktığına dair bugün halk arasında anlatılagelen rivayetleri 550 yıl öncesine kadar götüren bilgiler sunmaktadır. Toplum hafızasının yöre tarihi ile ilgili rivayetleri uzun süre nasıl muhafaza ettiğini gösteren bu eser, Kastamonu adının ortaya çıkışı ile alakalı yazıya geçirilmiş en eski kayıtları da bünyesinde barındırmaktadır.

Bu çalışmada, Saltuknâme'de Kastamonu'nun Türkler tarafından fethini ve vatan haline dönüştürülmesini anlatan bilgiler özetlenmiş; Kastamonu adının ortaya çıkışına işaret eden rivayet değerlendirilmiş ve bu ismin kaynağı üzerine, daha önce ele alınmamış tarihî-destanî malzeme ilim âleminin dikkatine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Selçuklular, Çobanoğulları, Sarı Saltuk, Atabey Gazi, Candaroğulları.

SALTUKNÂME: THE OLDEST SOURCE TELLING US NAME OF KASTAMONU COME OUT

ABSTRACT

On the order of Cem Sultan, the şehzâde, ordered Ebû'l-Hayr-ı Rûmî to write this epoch work called Saltukname between the years of 1473-1480, and the author wrote an extensive history of the conquest of the Kastamonu by Turks. In this work it details and examines the historical role of rulers such as Atabey Gazi, Muzafereddin Gazi, Ali Bey, Süleyman Paşa and so many heroes like Alagöz, Hasan Abdal, Bostan Dede who had a vital role in the conquest of Kastamonu by using historical resources and folk narratives. In addition to these, Saltuknâme contains vital information going back some 550 years which includes the origins of Kastamonu's name. This work also contains the point of view of the public and stories passed down from generation to generation in relation to the history of the region which includes the oldest records related to the name of the Kastamonu.

This study, summarizes much of the information taken from Saltuknâme which related to the conquest of Kastamonu and its subsequent conversion into the Turkish homeland and this assesment of the narrative indicates where the name of Kastamonu was originated from and for the first time it is being brought to the attention of the academic world.

Key Words: Seljuks, Çobanoğulları, Sarı Saltuk, Atabey Gazi, Candaroğulları.

1. GİRİŞ

Kastamonu, Anadolu'nun kuzeyinde Batı Karadeniz Bölgesi sınırları içinde, Ilgaz Dağları ile Küre (İsfendiyar) Dağları arasında bulunmaktadır.

Bu şehir, XI. yüzyıl son çeyreğinde Selçuklu komutanı Emir Kara Tegin tarafından Türk topraklarına katılmış, ancak XII. yüzyıl sonlarına kadar Bizans'la Türkler arasında birkaç kez el değiştirmiştir. XIII. yüzyıl başlarında Kastamonu ve havalisi, Selçukluların asli toprakları arasındaki yerini kesin olarak almış ve büyük emirlerden Hüsameddin Çoban Bey, Kastamonu merkez olmak üzere Selçuklulara bağlı "Uc Beylerbeyliği"nin temellerini atmıştır. XIII. yüzyıl boyunca Hüsameddin Çoban Bey ve onun soyundan gelenlerin idaresinde kalan Kastamonu, Anadolu'da Moğol İstilasası etkilerinin şiddetini artırdığı bazı dönemlerde, siyasi buhranların da etkisiyle kısa süreli olarak Çobanoğulları kontrolünden çıkmış; ya doğrudan Selçuklu yönetimine veya Pervâneoğulları'nın idaresine geçmiştir. Nihayet XIV. yüzyılın başlarından itibaren Candaroğulları hâkimiyeti başlamıştır.

XI. yüzyıl son çeyreğinden XIV. yüzyıl başlarına kadar geçen yaklaşık bu iki asırlık süreçte Kastamonu bölgesinin Türkler tarafından nasıl fethedildiğine ve bu coğrafyanın hangi şekillerde elden çıktığına dair devrin kaynakları bilgi vermektedir. Özellikle Türkiye Selçukluları ve Bizans Devleti'ne ait vakayinamelerde Kastamonu'nun Türkler tarafından fethini ele alan önemli bilgiler vardır. İbn Bibi, Aksarayî, Niketas Khoniates, Ioannes Kinnamos, Anna Komnena, Pahymeres gibi yerli ve yabancı kaynaklarda bu bilgileri bulabilmekteyiz. Diğer taraftan, Kastamonu'nun Türkler eliyle fethini anlatan destanî mahiyette yerli kaynaklarımız da vardır. Bunlardan biri Dânişmendnâme'dir. Selçuklu emirlerinden Melik Dânişmend Ahmed Gazi'nin menkıbevi hayatını anlatan bu eserde Kastamonu'nun Dânişmendliler adına Emir Kara Tegin ve adamları tarafından nasıl fethedildiği hadisesi destansı bir biçimde işlenmiştir (Yakupoğlu, 2009).

Kastamonu'nun fethini tarihî ve destani rivayetler birbirine karışmış olarak anlatan bir diğer eser ise Sarı Saltuk'un menkıbelerini ihtiva eden Saltuknâme'dir. Bu eser, Türkiye'de teşekkül etmiş önemli Türk destanlarından birisidir. Türk destanları, Türk milletinin tarihini, hayat felsefesini ülküsünü, edebiyatını, folklorunu bugünlere taşıyan mühim kültür köprülerindedir. Saltuknâme adlı eser de bu köprü vazifesini layıkıyla yapmış görünmektedir.

M. F. Köprülü, Fahir İz, Ş. H. Akalın, K. Yüce, A. Y. Ocak, M. Cumbur, Mehmet Z. İbrahimgil, M. Tayyib Okıç, G. Leiser, J. Deny, I. Melikoff, Maria Batca gibi araştırmacılar Sarı Saltuk ve onun hayatını ele alan Saltuknâme üzerine çalışmalar yapmışlardır (Köprülü, 1943: 30 vd.; Ebû'l-Hayr-ı Rûmî,1988-1990; Yüce, 1987; Ocak,2002; Özgül,2013; Kiel, 2009).

Saltuknâme'nin Türkiye'nin değişik kütüphanelerinde birkaç nüshası vardır (Milli Kütüphane B64; A2897). Bunlardan biri Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed) Ktp. Nr. 1612'de bulunmaktadır. Bu nüsha, H.1000 tarihinin Rabiulevvel ayının sonunda (15-16 Ocak 1592 M.) yazılıp tamamlanmış/istinsah edilmiştir. Ancak bu nüshada Fatih sonrası olaylarına yer verilmemiştir. Son yıllarda Saltuknâme'nin yeni bir nüshasını da işin içine katarak, eserin yeniden

neşrini yapan Necati Demir, bilinen altı nüshadan Topkapı nüshasını (T) esas almış, bunun eksik kısımlarını ise Milli Kütüphane nüshası (MK) ile Necati Demir nüshasından (ND) tamamlamıştır (Saltuknâme, 2013).

Saltuknâme, Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Şehzade Cem Sultan'ın emriyle, maiyetinden Ebu'l-Hayr-ı Rûmî (Akalın,1994: 360-362) adlı/lakaplı şahıs tarafından 1473-1480 yılları arasında kaleme alınmıştır. Üç ciltten oluşan Saltuknâme'deki konular, Fatih'in İstanbul'u fethi hadisesiyle son bulmaktadır. Eserin kaleme alınış hikâyesi, yine eserin içinde mevcut olup, özet olarak şu şekilde verilebilir: Sultan Fatih, Akkoyunlu Uzun Hasan üzerine yürüdüğü sırada, eski başkent Edirne'de yerine oğlu Cem Sultan'ı vekil bırakmıştı. Cem Sultan, Tuna Baba'ya indi... Baba'yı (Sarı Saltuk'un kabrini) ziyaret etti. Onunla ilgili menkıbeleri, müritlerinden dinledi. Ebu'l-Hayr-ı Rûmî diye bilinen adamına bu zatın kıssalarını toplamasını emretti. Bu şahıs, Cem Sultan'ın emriyle Anadolu ve Rumeli'de yedi yıl dolaşarak, Sarı Saltuk'a ait birçok gaza hikâyelerini âşıklardan ve âriflerden dinleyerek derlemek suretiyle vücuda getirdi, kitap haline koyup Cem Sultan'a sundu. O da, bu eseri beğendi (Saltuknâme, 2013: 661-663).

Saltuknâme incelendiğinde Kastamonu'nun fethi, bu vilayet ve çevresinin Türkler tarafından iskânı, yörede Türklerin verdiği yer ve mevki adları, Kastamonu adının ortaya çıkışına delalet eden Türk- Bizans muharebeleri gibi konuların, tahminlerin ötesinde bir ayrıntı ile bu eserde işlendiği görülmektedir. Bu çerçevede son yıllara kadar aydınlatılmayan ve hep tartışmalı bir konu olarak gerek ilim âleminin gerekse halkın kafasında soru işaretlerinin oluşmasına neden olan "Kastamonu isminin ortaya çıkışı"na dair ipuçlarının bulunduğu en önemli kaynak hiç şüphesiz Saltuknâme'dir.

Kastamonu adının kaynağı hakkında daha çok eski çağ dönemine ait kelimelerle irtibat kurulmaya çalışılmıştır. Şimdiye kadar Kaşka/Ğaşka/Gas; Gas-Tumanna, Kastr-Kommen ve benzeri birkaç kelime/tabir ile Kastamonu ismi arasında bağ kurulmaya çalışılmıştır. Buna göre Kastamonu adının Kaşkalarla veya Bizans döneminde Kastamonu kökenli bir aile olup, İstanbul'da iktidarı ele geçiren Komnenos hanedanı adı ile ilgili olduğu tezleri öne sürülmüştür. Diğer taraftan Kastamonu'da yöre halkı arasında bilinen ve Türkiye sınırları içinde hemen hemen her kesim tarafından biraz da esprili olarak anlatılan gelen "Kastın Ne İdi Moni'ye" hikâyesi ise Kastamonu adının Bizans devrinde Selçuklu- Bizans arasındaki savaşlardan birindeki bir duygusal aşk hikâyesi (yakışıklı Selçuklu komutanı- Bizans kale komutanının güzel kızı...) çerçevesinde ele alınır. Bu hikâye veya efsane tarihçiler tarafından zaman zaman çok basite alınır, halkın uydurduğuna inanılır. Hâlbuki Anadolu Türk halkı tabiri caizse "sıfırdan/hiç yoktan" bir şey uydurmaz, uydurmamıştır. Halk anlatılarında mutlaka % 20-10; % 5 veya en azından % 1 de olsa temel bir tarihî hadise mevcuttur. Bu nedenle halk rivayetlerinin basite indirgenmemesi gerekir. Önemli olan bu nakillerle tarihî kaynaklar arasında mukayese yapabilmek, efsane ile tarihî vakaları birbirinden ayırabilmektir. Kastamonu adının kaynağıyla ilgili de halk anlatıları ile Saltuknâme'de anlatılan destanî-tarihî rivayetler arasında bir münasebet tespit edilmiştir. Bugün halkın anlattığı "Kastın Ne İdi Moni'ye" hikâyesi ile günümüzden 550 yıl önce kaleme alınmış Saltuknâme adlı eserde geçen Moni, oğlu Kasta ile güzel ve savaşçı kız Kide Banu ve Türk komutanı Atabey Gazi çerçevesinde anlatılan "Türklerin Kastamonu'yu Fethi" hadiseleri arasında çok çarpıcı ilişkiler ortaya çıkarılabilmektedir. Sadece bu irtibata dayanarak

Kastamonu adının, Saltukname’de geçen hadiselerde de görüleceği üzere, Moni ve Kasta’nın adından ortaya çıktığına dair kesin bir hüküm vermek niyetinde değiliz. Burada önemini vurgulamak istediğimiz şey, bundan tam beş buçuk asır önce Candaroğulları zamanında ve Fatih devrinde Kastamonu insanının ve Osmanlı yazarlarının, bu vilayetin adının Türk- Bizans mücadeleleri esnasında zikri geçen bazı şahıs adlarıyla veya o dönemde yaşanan vakalarla alakalandırılması gerektiğini bize anlatmaya çalışmış olmalarıdır.

Aşağıda Sarı Saltuk’un kimliği ve faaliyetleri, Kastamonu’da Türk- Bizans mücadelelerinin Saltuknâme’de geçen destansı anlatımı önce özet olarak verilmiş, akabinde Kastamonu’nun Bizanslı general Moni ve oğlu Kasta’nın elinden nasıl alındığı ve bu isimler çerçevesinde Kastamonu isminin doğuşuna nasıl atıf yapılmak istendiği vb. mevzular üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

2. Saltuknâme’ye Göre Sarı Saltuk’un Kimliği

Saltuknâme’ye göre Sarı Saltuk (Şerif Hızır), Seyyid Battal Gazi neslindedir. Seyyid Battal Gazi devrinde Malatya beyi Emir Ömer’dir. Onun neslinden gelmiş olan Emir Ali, Sinop (*Ceziretü’l-Uşşâk*) yöresi hâkimi veya fatihi idi. Emir Ali, Sinop’ta Sarı Saltuk’un dedesi Seyyid Hüseyin’e “hatiplik” görevi vermişti. Seyyid Hüseyin’den sonra oğlu Seyyid Hasan’a “hitabet” verilmişti. Seyyid Hasan, Kastamonu’da otururdu ve yaptığı gaza hareketleri ile çevredeki düşmana korku salmıştı. Ancak o, Kastamonu’da bulunduğu bir sırada, Harcenevân (Amasya) hükümdarı tarafından hile ile zehirletilip şehit edildi. Bölge halkı Seyyid Hasan’ı gizlice yüksek bir dağ üzerine çıkarıp orada defn ettiler.

Seyyid Hasan öldürüldüğünde oğlu Şerif Hızır yani Sarı Saltuk üç yaşında bulunmakta idi. Sarı Saltuk’un Sinop yakınlarındaki Haynup kalesi çevresinde dünyaya gelmiş olduğu söylenmiştir. Doğum tarihi ihtilaflıdır (*Saltuknâme*, 2013: 24; Yüce,1987: 81-82; 1988: 375-381; Sarıkaya vd., 2014; Kiel, 2009: 147-150).

Sarı Saltuk, annesi Rebi de ölünce iyice yalnız kaldı. Abdülaziz adlı âlim Sinop yöresinde ona ilim öğretti. Sarı Saltuk’un lalası Seravil onunla ilgilendi ve Sarı Saltuk’u, Sinop yöneticisi Emir Ali’nin katına çıkardı. Ancak Emir Ali, Sarı Saltuk’a iltifat etmedi. Bunun üzerine Seravil onu Sebük Tegin neslinden olan Sultan Süleyman’a götürdü. Sultan Süleyman, o sırada Gazne’den Azerbaycan’a gelmişti ve buradan Anadolu’ya geçme niyetinde idi. Bu günlerde İslam padişahı Sultan Süleyman ve Selçuklu sultanı ise Gıyâseddin Keyhüsrev idi.

Burada zikri geçen sultanların XII. yüzyıl sonları ile XIII. yüzyıl başlarında faaliyet göstermiş Türkiye Selçuklu sultanları II. Rükneddin Süleymanşah ile I. Gıyâseddin Keyhüsrev olduğu tahmin olunabilir (*Saltuknâme*, 2013: 25-26; Ebû’l-Hayr-ı Rûmî I, 1988: 1-4; Turan, 1993: 254-259). Dolayısıyla Sarı Saltuk’un doğumu ve çocukluk yılları, XII. yüzyıl sonlarına tekabül etmektedir.

3. Sarı Saltuk’un Amasya Hıristiyan Beyliği ile İlişkileri ve Kastamonu Yöresindeki İlk Faaliyetleri

Saltuknâme’ye göre Sarı Saltuk, babasının intikamını almak için Amasya’ya gitti. Amasya beyi Tiryanos idi. Sarı Saltuk, kılık değiştirip onun hizmetine girdi. Bir av sırasında onu öldürüp, kellesini ve de babasının intikamını

arak Sinop'a geri döndü. Bir süre Sinop'ta oturdu. Amasya'da ikamet eden "kâfirler" (Bizanslı ileri gelenler) ise Sarı Saltuk'un peşine düştüler. Tiryanos'un oğlu Şemmas, 30 bin kişilik bir ordu ile Sinop'u kuşattı, ancak alamadan geri döndü. Bu sırada Emir Ali'nin Sinop'ta hastalanarak ölmesi üzerine emirliğe oğlu Emir Osman getirilmişti (*Saltuknâme*,2013: 30-31).

Sarı Saltuk, Batı Karadeniz tekfurlarından birinin oğlu olan Alyan-ı Rûmî ile teke tek dövüşerek onu yendi ve Müslüman olmasını sağladı. Bu şahsın adına İlyas-ı Rûmî konuldu. İlyas-ı Rûmî de ona (yani Şerif Hızır'a) güya Farsçada "güçlü, kutlu" anlamına geldiğini öne sürdüğü "Saltuk" adını verdi (*Saltuknâme*,2013: 34-35).

Hakikatte elbette böyle bir şey söz konusu değildir. Çünkü Saltuk, Türkçe bir şahıs adıdır ve "Satuk, Satı, Satılmış" gibi bir adlandırmadır.

Saltuknâme'ye göre Sarı Saltuk, Hıristiyan kılığında Amasya'ya Şemmas'ın yanına giderek onunla dost oldu. O sırada Kastamonu "küffar" (Bizans) elinde idi. Tekfur (Bizans imparatoru), bu vilayeti Kiravan (Karaman) beyinin oğluna tımar vermişti. Sarı Saltuk ile Şemmas birlikte Kastamonu kalesine geldiler. Kiravan padişahının oğlu olan Kastamonu kalesi komutanı, Sarı Saltuk'u iyi karşıladı. Sarı Saltuk, bu civarlarda başka büyük kale var mı diye sordu. Ona "Derbent Kalesi"nin olduğunu söylediler. Saltuk o tarafa gitti. O sırada Sinop beyi Emir Osman da ordu toplamış ve Derbent Kalesi'ne doğru yürüyüşe geçmişti. Sarı Saltuk, Müslümanların casusu olarak Kastamonu'da bulunan Tahir oğlu Mansur'la irtibata geçerek, onu bir mektupla birlikte gizlice Sinop'a Emir Osman katına gönderdi. Sarı Saltuk, mektubunda Kastamonu askerinin Sinop'a hareket edeceğini ve Emir Osman'ın filan derbentte pusu kurarak düşmana saldırmasını istedi. Şemmas, Mansur'un casus olduğunu ve kaçarak Sinop'a gittiğini duyunca çok kızdı. Hıristiyan kılığındaki Sarı Saltuk da kızmış gibi yaptı. Sarı Saltuk'un içinde bulunduğu küffar (Bizans) ordusu 1700 kişi idi. Emir Osman'ın ordusu ise 443 kişi idi. Casus Mansur'un götürdüğü mektuba göre hareket eden Emir Osman, derbentte pusu kurdu, ancak düşmana yenildi. Bunun üzerine Saltuk sabredemedi ve kimliğini ortaya çıkaran bir nara attı. Şaşırان ve korkan Şemmas ile Kiravan meliki, kaçmak zorunda kaldılar. Müslümanlar zafer kazandılar ve bol ganimet ele geçirdiler. Bir kısmını Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev'e gönderdiler. Saltuk, Emir Osman'ın adamlarıyla Sinop'a döndü. Burada bir hastalık geçirdi, ancak kısa sürede iyileşti. Bu günlerde Emir Osman'ın kızı Nefise Banu'yu Sarı Saltuk'a nikâhladılar ve bir süre sonra evlilik gerçekleşti. Bu sırada Bizans imparatoru, oğlu Alyanos'u 300 gemilik donanma ile Sinop'u alması için göndermişti, ancak Sarı Saltuk onunla vuruşup öldürdü. (*Saltuknâme*, 2013: 48-61).

4. Kırım- Sinop- Kastamonu- Selçuklu başkenti Konya ve Osman Gazi Arasındaki İlişkilerde Sarı Saltuk'un Rolü

Saltuknâme'ye göre Sarı Saltuk Sinop'ta iken, Selçuklu sultanı Gıyâseddin Keyhüsrev'in öldüğü ve yerine oğlu İzzeddin Keykâvus'un geçtiği haberi gelmişti. Bu sırada Sarı Saltuk, Amasya'yı aldı ve Şemmas teslim oldu. Sinop'a yönelen Sarı Saltuk, daha sonra Kastamonu üzerine yürüdü ve Kiravan beyinin oğlunu haraca bağladı. Ancak İzzeddin Keykâvus'un veziri Affan, Saltuk'u sultana gammazlamış ve aralarını açmış, sultan da Saltuk'un Sinop'tan sürülmesini emretmişti. Buna göre Sarı Saltuk, Sinop üzerinden Kefe'ye veya Dobruca taraflarına gitti. Sinop hâkimi Emir Osman da bu şehirden gemi ile Kefe'ye geçti ve buranın hâkimi Sultan Mahmud'un kızı-oğlu olan Han, Kefe

beyliğini Emir Osman'a verdi. Sarı Saltuk da Kefe'ye geçerek burasını Cenevizlilerden aldı. Bu sıralarda İzzeddin Keykâvus da Kefe'ye çıktı ve Tatar Hanına iltica etti (Ebû'l-Hayr-ı Rûmî I, 1988: 61, 62-64, 89, 155-157, 186-187).

Sarı Saltuk, Kefe'den dönüşte İstanbul'u kuşattı, sonra Sinop'u yeniden fethetti, kiliseleri camiye çevirdi. Sinop'un yeni hâkimi Melik Ali ibn Candar oldu. Sarı Saltuk, Sinop'tan hareketle Konya'ya gelerek Selçuklu hükümdarı Alâaddin Keykubâd'ı ziyaret ve akabinde onu irşad etti. Sultan, bu günlerde Antalya ve Alâiye'yi fethetmişti. Sonra Kastamoniyya (Kastamonu)'yu ve Kalacuş (Kalecik)'u ve etrafını fethetti. Sultan, alınan bu yerleri Atabey'ine verdi. Sultanın kızı- oğlu Muzaffereddin de gazalarda yararlık gösterdi (*Saltuknâme*,2013: 281; Ebû'l-Hayr-ı Rûmî II, 1989: 28,61; Yüce,1987: 94-99; Ocak,1979: 267). Sarı Saltuk, bu sırada Sinop'u kuşatmış olan Amasya beyi Şemmas'ı öldürdü. Osman Gazi ise Şemmas'ın oğlu Şirman'ı öldürdü. Sarı Saltuk'u ve Osman Gazi'yi Sinop'ta Ali Bey İbn Candar (Candaroğlu Ali Bey) karşıladı. Ali Bey ile Osman Gazi kardeş oldular.

Görüldüğü üzere Saltuknâme'de Kastamonu, Sinop, Kefe, Konya, Bursa gibi kentler çevresinde, Anadolu'da Selçuklu fetihlerinin vuku bulduğu ve devamında Beylikler devrinin ortaya çıkmaya başladığı dönemlerde cereyan eden hadiseler, birbirinin içine geçmiş şekilde yer almıştır. II. İzzeddin Keykâvus'un Moğol baskısı yüzünden Selçuklu tahtını kaybederek Bizans üzerinden Balkanlara ve oradan Kırım'a, Altınordu Hanlığı'na sığınmak zorunda kalması olayı da Saltuknâme'de işlenmiştir. Sinop'tan- Kırım'a vuku bulan bir göçün veya seferin de izlerini bu eserde bulmak mümkündür. Ayrıca Saltuknâme'de Selçuklu sultanı I. Alâaddin Keykubâd, Sarı Saltuk, Muzaffereddin Gazi (Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan), Candaroğlu Ali Bey ve Osman Gazi sanki aynı çağda ve aynı mekânlarda yaşamış/ faaliyet göstermiş gibi bir anlatım benimsenmiştir.

5. Kastamonu'nun Sarı Saltuk Öncülüğünde ve Atabey Gazi Tarafından Fethi

Saltuknâme'ye göre Sultan Alâaddin, Melik Muzaffereddin ve Atabey Gazi, birlikte Kastamonu diyarını yağmalamışlar, sonra da Amasya'yı almışlardı. Sonra küffar (Bizans güçleri) bunları buralardan çıkartmıştı. Melik Muzaffereddin bir süre o bölgede kaldı. Sonra Konya'ya Sultan'ın huzuruna gitti. Sultan'ın veziri, Sultan'ın oğlunun lalası olan Atabey Gazi'yi sevmiyordu. Melik Muzaffereddin ile Atabey Gazi'nin arasını açmaya çalıştı. Beyler araya girerek durumu düzelttiler. Sultan bu iki komutanını Kûhistan (Kastamonu) diyarını fethetmeye gönderdi.

Önceden bu iki Türk komutanı Kıravan melikini öldürüp, oğlu Karaman'ı esir etmişlerdi. Bizans imparatoru, Karaman'ın amcası Moni'yi Kûhistan'ı alması için görevlendirmişti. Moni, gemilerle gelip ordusuyla karaya çıkmış, çevre küffar beylerinden (Harmankaya beyi Rayko b. Bunak, Şibad-ı Rûmî, Melik Benderek vb.) yardım alarak Kûhistan yöresini almayı başarmış ve Cebeliye şehrine hâkim olmuştu. Müslümanlarla iyi geçiniyordu. Ancak Sarı Saltuk yöreden uzaklaşıp Rum-eli'nde yurt tutunca bundan cesaret alıp etrafa saldırmaya başladı. Sultan Alâaddin'e feryatçılar geldi. Sultan da Atabey Gazi'yi 30 bin er (asker) ve kendi kulu (komutanı) Yer Alagöz (Yir Alagöz)'ü de bunun yanında alaybeyi olarak gönderdi. Arkasından kendi kızı- oğlu Melik Muzaffereddin'i 10 bin er ile leşkerin ulu Atabeyi kılarak gönderdi (*Saltuknâme*,2013: 410-419; T755-T773; Ebû'l-Hayr-ı Rûmî II, 1989: 214-227).

5.1. Tusan (Tosya) Muharebesi

Türk ordusu Kûhistan (Kastamonu) diyarına geldi. Bizanslılar bunu duyunca hemen toplanıp Tusan (Tosya ?) sahrasına kondular. Müslümanlardan Yer Alagöz'ün askerleri önde mevzilendi, kös ve nakkare çalındı. İslâm askeri saf saf dizildi. Bizanslılar korku içinde iken Ilgaz-ı Rûmî adlı Bizanslı general meydana at sürerek birçok Müslüman askerini esir aldı. Moni, Ilgaz-ı Rûmî'nin kahramanlığından dolayı onu tebrik etti. Ertesi gün Atabey Gazî'nin gelmesiyle İslâm ordusu güçlendi. İki taraf arasında çok şiddetli bir savaş oldu. İki taraftan da çok ölenler oldu. İslam ordusunun ani saldırısı ile Moni ve adamları geri çekilmek zorunda kaldılar. Türkler bol ganimet aldılar. Bunu duyan yöre sakinleri (yerli halk), Türkler buraları alıp malımıza el koyarlar korkusuyla mallarını toprak altına gömdüler, "bâri yerde kalsun, Türk'e kalmasun" dediler.

5.2. Yer Alagöz'ün Esir Düştüğü Devrekâni Muharebesi

Moni ve ordusu Cebeliye (Kastamonu şehri) yönünde çekilmeye başladı. Düşmanı takip eden Atabey Gazi, Moni'yi esir almak ve öldürmek, bölgeyi tamamen fethetmek için harekete geçti. Moni, bir ova üzerinde (Devrekâni yöresi ?) mevzilenmişti. Atabey Gazi, Yer Alagöz'ü 1000 er ile akına gönderdi. Baskın yapıp Moni'yi yakalamalarını emretti. Ancak pusuya düşürülen Yer Alagöz'ün birçok askeri şehit edildi. Ilgaz-ı Rûmî'nin adamları Yer Alagöz'ü esir ederek Moni'nin huzuruna çıkardılar. Moni, önce bu Türk'ü öldürmek istedi. Vezir engel oldu. Bu Türk komutanını yörede yüksek bir dağ (bugünkü Yaralığöz Dağı) üzerinde bir keşişin beklediği bir mağarada hapse attılar. Mağara çok sarp yerde idi. Seyyar merdivenler kullanılarak çıkılabiliyordu.

5.3. Ilgaz-ı Rûmî'nin Esir Alındığı ve Müslüman Olduğu İkinci Devrekâni Muharebesi

Bu sırada Ilgaz-ı Rûmî, çekilen Türk öncülerini kovalayarak, Türk karargâhına ulaştı. Atabey Gazi ile karşı karşıya kaldı. Atabey Gazi, Ilgaz-ı Rûmî ile yaptığı bir muharebede onu atından düşürdü ve esir etmeyi başardı. Atabey Gazi, Ilgaz'ı İslâm'a davet etti. Ilgaz, sonunda Müslüman oldu. Atabey Gazi onu kendisine başkomutan yaptı. Birlikte Moni'nin üzerine yürüdüler.

5.4. Moni ve Müttefikleri ile Atabey Gazi Arasında Yapılan Üçüncü Devrekâni Muharebesi

Saltuknâme'deki bilgilere göre Moni, Atabey Gazi'nin gücünün arttığını görünce çevre küffâr beylerinden (Bizans tekfurlarından) yardım istedi. Moni'nin yardımına ilk olarak bölgedeki tekfurlardan biri olan Derkan (Devrekâni) meliki geldi. Sonra yöredeki kasabalardan Silta, Şibad, Gerde (Gerede) ve Karadeniz sahil kasabalarından Ayandon (Sinop- Türkeli yöresi), Gin (Çatalzeytin- Ginolu) ve İn (İnebolu olabilir), Cide, Gideros (Cide yöresinde), Mesed (Hoşalay/Doğanyurt), Kubay (Kurucaşile veya Amasra yöresi olabilir) ve Filyos (Çaycuma yöresi) tekfurları geldiler.

Moni'nin savaş planı şu şekilde idi: önce Ayandon meliki birkaç bey ile pusuya gidecek, kalan askerler ise Gerede meliki başlarında olduğu halde Türklerin üzerine saldıracaklar... Atabey Gazi ordusu, tam zafer kazanmak üzere iken Ayandon melikinin Der suyunda (Devrekâni Çayı) kurduğu pusuya düşerek yenik düştüler ve geri çekildiler. Çok sayıda şehit verildi. Atabey Gazi, üç gün-üç gece sırtını bir dağa vererek mücadeleyi sürdürdü.

5.5. Sarı Saltuk'un İmdada Yetiştirilmesi ve Yer Alagöz'ün Hapisten Kurtarılması

Bu sırada Sarı Saltuk, Kefe'den Sinop'a dönmüştü. Yanında Hasan Abdal, Bostan Dede, Yaluñuz Derviş, İshak-ı Rûmî ve İlyas-ı Rûmî adlı Türk savaşçılar da vardı. Halkın, İslâm askerinin zor durumda olduğunu haber vermesi üzerine Sarı Saltuk, Sinop hâkimi Ali Bey'e emrederek Atabey Gazi'ye yardım etmesini istedi. Sarı Saltuk ise, Kûh-i Bülemlend olarak bilinen dağa (Yaralığöz Dağı) geldi. Daha önce Moni'ye esir düşen Yer Alagöz burada hapsedilmişti. Sarı Saltuk bu dağ zirvesine çıkarak 7 kişi ile birlikte hâcet namazı kıldı, güller dikti. Sonra birlikte dağdan aşağı indiler. Hasan Abdal düşman askerlerden birini esir aldı. Onu sorguya çekerek Yer Alagöz'ün hangi mağarada hapsedildiğini öğrendiler. Buradaki düşmanı tepeleyerek sarp kaya üzerindeki bu mağaradan Yer Alagöz'ü kurtardılar. Sarı Saltuk, bu dağı Yer Alagöz'e mülk olarak verdi. Bundan sonra o dağın adı Yer Alagöz Dağı (Yaralığöz) oldu. Yöre sakinleri, bir gün bu havalinin Türklerin eline geçmesi korkusuyla bütün eşyalarını yer altına gömdüler.

5.6. Sarı Saltuk'un Devrekâni Melikini Yenip Esir Alması

Karşı koyamayacağını anlayan Devrekâni meliki, teslim olup Sarı Saltuk'un telkinleriyle Müslüman oldu. Birlikte Atabey Gazi'nin ordusuna geldiler, birleştiler. İlğaz-ı Rûmî de geldi. Sarı Saltuk, onu ödüllendirdi ve övdü. Orduya katılan Yer Alagöz'e de yine başkomutanlık verdi.

5.7. Atabey Gazi ve Candaroğlu Ali Bey Müttefik Kuvvetlerinin Moni'yi Mağlup Etmeleri

Saltuknâme'ye göre Candaroğlu Ali Bey, Atabey Gazi'ye yardım için yetişti. Atabey Gazi ve Ali Bey birleşince Müslümanlar cesaretlendi ve Moni'nin ordusu bozguna uğradı. Moni ve Şibad adlı tekfur kaçtı. Moni, perişan bir halde iken oğlu Kasta geldi. Baba oğul birleşip yeniden Türk ordusuna saldırdılar. Atabey Gazi; Cide, Mesed ve Gideros tekfurlarının başlarını uçurdu. Diğerleri bunu görünce kaçmaya mecbur oldular. Moni ve oğlu Kasta ise şimdi "Kastamoni" denilen ve o zaman başkentleri olan Cebeliye hisarına sığınarak burasını tahkim ettiler. Türkler, bol ganimet aldılar. Atabey Gazi ve Ali Bey, kucaklaşıp zaferlerini kutladılar. Şibad, memleketi olan sahil taraflarına çekildi.

5.8. Melik Muzaffereddin'in Şibad'ı Yakalayıp Küre Yöresini Fethetmesi

Bu olaylar yaşanırken Melik Muzaffereddin, bozguna uğrayıp kaçan Şibad adlı tekfurunu takip ederek sahile doğru ilerlemişti. Bunun üzerine Şibad, pek muhkem olan kalesine (Şibad Kalesi) çekildi. Melik Muzaffereddin önce Bakır Küresi'ni (Küre İlçesi) kuşattı ve fethetti. Sonra Şibad'ın kalesini otuz sekiz günlük bir kuşatmadan sonra ele geçirdi. Şibad, korkarak teslim oldu. Barış yapıldı. Melik Muzaffereddin, Atabey Gazi'nin yanına döndü. Başka bir kayda göre ise, "Sarı Saltuk, fethedilen bütün bu yerleri gazilere mülk olarak taksim ettikten sonra Şibad üzerine yürüdü. Cemşid zamanından beri madenleri ile meşhur Küre'ye geldi. Şibad, tazimde bulunarak boyun eğdi. Sonra Saltuk, yöreyi Atabey'e ve Ali Candar'a ismarlayıp, İnebolu'dan gemilere binerek Karadeniz'e açıldı." Esasen bu iki ayrı rivayet de, Küre havalisinin Türkler tarafından fethini anlatmakta olup Sarı Saltuk, olayların içine bir destan kahramanı olarak sokulmuştur.

5.9. Atabey Gazi'nin Cebeliye Şehri Üzerine Yürümesi ve Moni'yi Öldürmesi

Sarı Saltuk, Moni'nin üzerine yürüme emri verdi. Cebeliye şehrine sığınan Moni, etraftan yardım istedi. Gerede, Poli (Bolu), Daday, Taşköprü ve Boyabad tekfurları yardıma koşular. İki ordunun karşılaşmasından hemen sonra Ilgaz-ı Rûmî Boyabad tekfurunu esir aldı. Atabey Gazi'nin karşısına çıkan Moni, onun vurduğu korkunç bir mızrak darbesi ile atından düşerek öldürüldü. Atabey Gazi, onun başını keserek askerlerine gösterdi. Moni'nin ordusu dağıldı. Böylece Türk ordusu, doyumuz ganimet elde etti.

5.10. Ilgaz-ı Rûmî ve Melik Daday'ın Ilgaz Dağ'ında Şehit Edilmeleri

Saltuknâme'ye göre Ilgaz-ı Rûmî (Ilgaz Gazi), emrindeki 1000 kişi ile düşman ordusunu takip etti. Onları kendi dağım dediği Ilgaz Dağ'ında kısırdı. Buradaki muharebede Melik Daday (Daday tekfuru) karşısına çıktı. Onu bir gürz darbesi ile devirdiği sırada bir Bizans askerinin attığı okla yaralanıp geri çekildi. Yanındaki üç kişi ile bir çam ağacının altına geldi. Burada oku çıkardılar. Ilgaz Gazi burada şehit düştü. Yanındakiler onu buraya elbiseleri ve silahıyla gömüp mezarını belirsiz eylediler. Bu acıklı hali uzaktan izleyen Melik Daday gelerek Müslüman olduğunu bildirdi ve İslâm askerinin başına geçerek düşman kuvvetleriyle cenge tutuştu. Gerede tekfuru, indirmiş olduğu bir silah darbesiyle Melik Daday'ı şehit etti. Onu hemen olduğu yerde defnettiler. Ilgaz Gazi ve Melik Daday'ın şehadetini duyan Sarı Saltuk buna çok üzüldü. Onlara duada bulundu.

5.11. Kastamonu Kale Kuşatmasında İlyas-ı Rûmî'nin Kide Banu Adlı Kızın Eline Esir Düşmesi ve Kurtarılması

Sarı Saltuk, komutanlarından İlyas-ı Rûmî'ye, "Rûm'a (Bizans ordusu üzerine) önce sen yürü" emrini verdi. İlyas, Gerede ve Ayandon'a karşı yürüdü. Melik Ayandon'un kızı Kide Bânu da Bizans ordusu içinde idi. Birlikte İlyas'a tuzak kurdular. İyi bir savaşçı olan Kide Bânu, İlyas'la teke tek vuruşmaya çıktı. İlyas'ı daha önce hazırlanmış olan üstü kapalı çukura doğru çekti ve onu düşürmeyi başardı. Onu "haya"larından tutup etkisiz hale getirdi. Böylece İlyas-ı Rûmî'yi esir edip hapsedtiler. Diğer taraftan çaresizlik içindeki diğer tekfurlar, Sarı Saltuk'a sulh teklifi düşünürken Kide Bânu, babasına karşı gelerek ondan habersiz bir şekilde İlyas-ı Rûmî'nin bulunduğu hisarı tuttu. Bu sırada Sarı Saltuk hisar önüne geldi. Kız, İlyas'ı teslim etmeye razı olmadı. Uzun mücadeleler oldu. Kide Banu, Sarı Saltuk'u öldürmeye teşebbüs etti. Sarı Saltuk, Melik Muzaffereddin, Atabey Gazi, İshak-ı Rûmî hepsi birlikte burçlara çıktılar, çetin savaş yaptılar, sonunda İlyas asılmaktan kurtarıldı.

5.12. Kide Banu'nun Yakalanması ve Cebeliye (Kastamonu) Kalesi'nin Fethi

Atabey Gazi ve ordusu şehre girmeye çalıştılar. Atabey Gazi bizzat Kide Banu ile dövüştü. Onu mağlup etti, saçından tutup Sarı Saltuk'a teslim etti. Kızı hapsedtiler. Sonra Saltuk, bu kızı Atabey Gazi'ye eş olarak verdi. Kalenin fethi tamamlandı. Ayrıca Sarı Saltuk, Atabey Gazi'nin ilk eşinden olma kızını Ali Candar'a nikâhladı. Hemen orada düğün yapıldı.

5.13. Atabey Gazi'nin Taşköprü, Gerede ve Bolu Tekfurlarını Öldürmesi

Sarı Saltuk ve emrindekiler bilahare Gerde (Gerede) tekfurunun üstüne yürüdüler. Bu general, Atabey Gazi'nin süngüsü ile can verdi. Taşköprü tekfuru da yakalanıp boynu vuruldu. Poli (Bolu) tekfuru da kılıç darbeleri arasında can verdi. Böylece Selçuklu ordusu büyük bir zafer kazanmış oldu. Sarı Saltuk, bütün bu alınan yerleri Atabey Gazi'ye verdi. Sarı Saltuk, Küre taraflarının da ele geçirilmesini sağladıktan sonra İnebolu'dan Karadeniz'e açıldı.

5.14. Candaroğullarının Atabey Gazi'nin Mirasını Devralması

Saltuknâme'deki rivayetlere göre Atabey Gazi, Cebeliye (Kastamonu) şehrinde oturup Kûhistan'a (Kastamonu havalisine) hükmediyordu. O, burada vefat etti. Oğlu kalmamıştı. Ali Candar (Candaroğlu Ali Bey), Sinop'tan kalkarak Cebeliye'ye hâkim oldu. Bu şehirde (Kastamonu) Candaroğulları hanedanı kuruldu. Saltuknâme'nin iddiasına göre bu hanedan, Atabey Gazi neslindedi. Bu sebeple bu şehre hükmetmesi meşru kabul edildi.

6. Değerlendirme ve Sonuç

Sarı Saltuk'la ilgili menkıbevi bilgiler veren Saltuknâme'nin önemli özelliklerinden birisi, Kastamonu tarihini aydınlatmaya yarayacak ve Kastamonu adının ortaya çıkış dönemini tespit etmeyi kolaylaştıracak destanî ve tarihî manada bilgileri bizlere sunmasıdır. Yukarıda özet olarak verilmeye çalışılan bilgiler değerlendirildiğinde bu durum açık olarak görülmektedir:

- Sarı Saltuk'un dedesi Seyyid Hüseyin, Sinop- Kastamonu yörelerinde faaliyet göstermiştir. Sarı Saltuk'un babası Seyyid Hasan ise Kastamonu'da şehit edilmiştir. Seyyid Hasan'ın kabri Kastamonu'da yüksek bir dağ üzerindedir. Burası Ilgaz Dağları'nın en yüksek tepesi olan Hâcet Tepesi olabilir. Nitekim bu tepe üzerinde değişik şahıslara maledilen bir mezarın varlığı bugün dahi bilinmektedir. Benzer şekilde, Kastamonu'da birçok tepe üzerinde kabir veya türbeler, "yatırlar" mevcuttur. Yüksek dağ üzerine gömülme motifinde eski Türk inançlarının izleri görülmektedir. Türk beylerinin bilinmeyen bir yere veya yüksek tepeler üzerine gömülmeleri, destan içinde yer bulmuştur.
- Saltuknâme'ye göre Sarı Saltuk, Sinop'ta dünyaya gelmiş, çocukluğu ise Kastamonu'da geçmiştir.
- Sarı Saltuk dünyaya geldiğinde ve babası şehit düştüğü sıralarda Sinop ve Kastamonu Türklerin elindedir. Daha sonra bu şehirler Türklerle Bizanslılar arasında birkaç defa el değiştirmiştir. Yani Kastamonu'nun tek bir fetih hikâyesi olmayıp, yüz yirmi beş yıl içinde (yaklaşık 1075-1200'lü yıllar) iki taraf arasında sık sık el değiştirmesinden dolayı bu şehir hakkında her seferinde yeni bir destanî rivayet ortaya çıkmıştır.
- Sarı Saltuk, kendisiyle ilgili menkıbelerde iki asırlık bir zaman dilimi içindeki bütün faaliyetlere iştirak ettirildiği için doğum tarihi çelişkilidir. Burada bizim için önemli olan Kastamonu havalisinin Türkler tarafından fethi ve iskânı hadiseleri ile ilgili olarak zikredilmiş bazı şahsiyetlerin, olayların ve rivayetlerin

tarihî gerçekliğinin tespit edilebilmesinde Sarı Saltuk çevresinde anlatıla gelen destanî hadiselerin yön tayin edici olmasıdır.

- Destana göre Sarı Saltuk, Sinop beyinin kızı ile evlendiğine göre bu yörenin damadı sayılmalıdır.
- Saltuknâme’de Kastamonu şehrinin adı Cebeliye, bölgenin adı Kûhistan olarak verilmiştir. “Cebel” dağ anlamına gelmekte olup, “Kûhistan” ise dağlık bölge, dağlar ülkesi manası taşır ki, bu her iki anlam da Kastamonu’nun coğrafi durumunu çok güzel ifade etmektedir.
- Saltuknâme’de Bizans’ın Kastamonu bölgesi hâkimi olan Moni ve oğlu Kasta ile Kastamonu’nun adının ortaya çıkışı arasında bir bağ kurulmuştur. Bizans’ın Kastamonu kale komutanı olan Moni’nin kendisine ihanet ederek kalenin anahtarlarını Türk komutanına atan kızını öldürmeden önce Türkçe olarak “Kastın ne idi Moni’ye” (Kızım bana kastın ne idi? Niçin böyle bir hainlik yaptın) veya diğer bir anlatıya göre kıza âşık Türk komutanının, kendi kızını öldüren kale komutanına Türkçe “Kastın ne idi Moni’ye” şeklindeki hitabından dönüşerek Kastamonu adının ortaya çıkmış olduğunu öne süren meşhur ve ilginç halk rivayetinin, tarihî manada XV. yüzyıl ortalarına kadar indiği gerçeğini Saltuknâme bizlere göstermektedir. Buradaki halk anlatılarında Moni adının kale komutanının mı yoksa kızının mı adı olduğunu anlamak gerçekten güçtür. Zaten neticede bu anlatılar halkın hayal dünyasında yüzyıllar içinde şekil değiştirmiştir. Diğer taraftan İslami telaffuzla Kasta bin Moni (Moni oğlu Kasta) şeklindeki bir söyleyişin zamanla Kasta-Moni (Kastamonu)’ye dönüştüğü tezi Saltuknâme’de işlenmiştir. Destanda Ayandon (günümüzde Sinop’a bağlı Türkeli yöresi) beyinin kızı olan Kide Banu Atabey Gazi ile evlendirilerek sahnenin oyuncuları tamamlanmıştır: Kale Komutanı (Moni) ve oğlu (Kasta), Kız (Kide Banu) ve Türk Komutanı (Atabey Gazi). Yalnız burada şöyle bir fark mevcuttur ki, halk rivayetinde kız, kale komutanının kızıdır, destana göre ise Ayandon beyinin kızıdır. Halk rivayetlerinde kız, Türk komutanına âşık olup, bu uğurda hayatını feda etmiştir. Destana göre ise kız, Türk yiğitleriyle teke tek dövüşebilecek ve hatta onları alt edebilecek düzeyde iyi bir cengâverdir. Halk rivayetlerinde kız, kendi isteği ile Türk komutanının yâri olmak isterken, destana göre ise Türklere esir düşünceye kadar direnip mecburen evlenmeyi kabul eden kahraman bir kızdır. Halk rivayetleri “Kastın Ne İdi Moni’ye” ifadesinden “Kastamonu” adının doğduğunu iddia ederken, 540 yıl önce kaleme alınmış Saltuknâme, Kasta ve babası Moni’nin isimlerinden bir şehrin adının doğduğunu ima etmiştir. Her iki rivayette de şehrin adı, Türk-Bizans mücadelelerinin hararetli günlerinde ortaya çıkmış kabul edilmektedir. Gerçekten de Kastamonu, bir şehir adı olarak XI. yüzyıldan önceki kaynaklarda zikredilmez; yörede Selçuklu fetihleriyle birlikte bu şehrin adının doğduğu bellidir. Esasen halk rivayetleri ile Saltuknâme kayıtları arasında büyük bir farkın/çelişkinin olmadığı bu çalışma ile ortaya çıkmıştır. Kastamonu adı üzerine yorum yapmamızı sağlayabilecek, şimdilik bu konuda bilinen en eski yazılı kaynak olma özelliği taşıyan Saltuknâme’den bilimsel bazı veriler çıkarılabilmesi bizim için önemli bir kazanç olmuştur. Yöre insanının Kastamonu’nun fethi çevresinde anlattığı “şehrin isminin ortaya çıkışı efsanesi”ni aslında kendi kafasından uydurmadığı, tarihî rivayetlerde bu anlatının çekirdeğinin ve biraz daha mantıklı şeklinin mevcut olduğu bulgusu, konu ile ilgilenenler için gerçekten çok önemli bir kazanımdır.

- Sarı Saltuk, umumiyetle Kastamonu- Sinop ve çevresindeki Türklerin lideri konumunda gösterilmiş, bu yöreler ile çok fazla münasebeti kurulmuştur. Amasya hariç, Anadolu'nun diğer kentlerinde böyle bir durumu görmek mümkün değildir. Saltuknâme'de cereyan eden menkıbelerden önemli bir kısmı Amasya-Kastamonu- Sinop gibi Kuzey Anadolu memleketleri; Konya gibi diğer Anadolu toprakları; Edirne gibi Balkan vilayetleri ile Kefe ve Deşt-i Kıpçak topraklarındaki Sarı Saltuk'un gaza faaliyetlerinden oluşmaktadır. Bu faaliyetler sırasında Sarı Saltuk'un kullandığı merkez, genelde Sinop şehridir. Kısacası Saltuknâme'ye dayanarak "Sarı Saltuk'un asıl memleketi neresidir?" şeklinde bir soru sormak gerekirse, buna verilecek en net cevap "Kastamonulu" veya "Sinoplu"dur şeklinde olacaktır.
- Saltuknâme'deki olaylar, menkıbeler, sadece Sarı Saltuk'un yaşadığı döneme ait olmayıp bu eserde, Sarı Saltuk'un kendisinden önce cereyan etmiş fetih-gaza hadiselerine de yer verilmiştir. XI. yüzyıl son çeyreğinde Selçukluların Anadolu'daki ilk faaliyetleri; Selçuklu-Dânişmendli kuvvetlerinin Kastamonu ve Sinop'u ele geçirmeleri; Emir Kara Tegin'in bu fetihlerdeki rolü bu hadiselerin başında gelmektedir. Saltuknâme'de, Sarı Saltuk devri öncesine ait Haçlı savaşlarına da atıfta bulunulmuştur. Ancak burada I. Kılıç Arslan'a ait hadiseler Sultan Gıyâseddin'e, Dânişmend Gazi'ye ait hadiseler de Sarı Saltuk'a mal etmiştir. Burada anlatılan Türk-Haçlı mücadelesi, 1101 yılında Amasya civarında yapılan savaşı canlandırmaktadır. Haçlıların Çankırı yöresinden geçerken Türkler tarafından nasıl yıpratıldığına dair bilgiler Saltuknâme'de kapalı bir biçimde verilmiştir (Demir,1999: 208). Burada asıl önemli olan, Saltuknâme'nin Kastamonu havalisinin güneyinde cereyan eden Türk-Haçlı mücadelelerine de ilgisiz kalmayıdır. Bunlardan başka XII. yüzyıl boyunca Kastamonu'nun Türklerle-Bizanslılar arasında birkaç kez el değiştirmesi; Sinop'un ikinci defa fethi, Selçuklular adına Kırım-Kefe-Kıpçak-Rus bölgelerine sefere çıkıp bol ganimetle geri dönen ve Kastamonu "Uc"undan Bizans üzerine büyük ve sürekli akınları organize eden Hüsameddin Çoban Bey'in gaza hatıraları bu şekilde Sarı Saltuk öncesi faaliyetlerdendir. Tarihî ve aynı zamanda destanî bir şahsiyet olan Sarı Saltuk, kendisinden önceki hadiselerin içinde de başrolde bulunmuştur.
- Sarı Saltuk, tabii olarak kendi döneminin bütün faaliyetlerinde (XIII. yüzyıl ikinci yarısı) de birinci derecede belirleyici kahraman rolünde Saltuknâme'deki yerini almıştır. Destana göre Sarı Saltuk, II. İzzeddin Keykâvus'la birlikte veya ayrı olarak Kefe'ye-Rumeli'ye geçmiştir. Bu durumda Sarı Saltuk, Kastamonu havalisi ile Kırım ve Balkanlar arasında bir köprü oluşturmuştur. Sarı Saltuk, destanda Anadolu'da Moğol baskısının yaşandığını hissettiren hadiselerde de belirleyici aktördür.
- Sarı Saltuk, destanda vefatından sonra Anadolu ve Balkanlarda gelişen hadiseler içinde de aktif olarak yer almıştır. Sarı Saltuk'tan sonraki dönemlerde yaşanan pek çok olay yine ona mal edilerek anlatılmıştır. Mesela Aydınoğlu Umur Bey, 14 yaşında iken Sinop'a gelip Kefe'ye geçmiş, Sarı Saltuk'un elini öperek geri dönmüştür. Burada İsfendiyar Bey devrinde Yıldırım Bâyezid'in önünden kaçan Batı Anadolu Türkmen beylerinin Sinop'ta İsfendiyar Bey'in yanına sığınmaları olayı, Sarı Saltuk dönemine mal edilmiştir. Yine Ertuğrul oğlu Osman Gazi de Sinop'ta Sarı Saltuk'un elini öpmüş gösterilmiştir. Diğer bir kayıttaki Osman Gazi, Sinop emiri Ali Bey ve Aydınoğlu ile birleşerek Sinop tarafında Sarı Saltuk'a yardıma koşmuş; bu beyler

birlikte zafer kazanarak Sinop'a dönmüşlerdir. Burada Ali Bey'in emrinde 4000 er bulunduğu zikredilmiştir. Sarı Saltuk, Osman Gazi'den "artık o bizim beyimiz" diye söz ettiğine göre Saltuknâme, Osmanoğullarını Çobanoğulları veya Candaroğullarının önüne geçirmeye başlamıştır. Yine bir gün Konya'dan dönen Sarı Saltuk, yolda Osman Gazi ile karşılaşmış, ikisi birlikte Sinop'a gelmişler ve onları burada (Candaroğlu) Ali Bey karşılamıştır. Ali Bey ve Osman Gazi Saltuk'un huzurunda candan Ahiret kardeşi olmuşlardır. Başka bir seferinde Saltuk, Karamanoğlu'na nasihatten sonra Kastamonu'ya ve oradan da Sinop'a geçmiş, gemiler hazırlatarak sefere çıkmıştır. Sarı Saltuk, bir ara Rum-elinde iken Bizans (veya Trabzon Komnenleri) kuvvetleri Sinop'u kuşatmış, Sarı Saltuk hemen geri dönerek Alp Osman Gazi ile birlikte Sinop'u kurtarmıştır (Ebû'l-Hayr-ı Rûmî II, 1989: 106,109,185; III, 1990: 223-224,240-241,272,279,282). Bu son kayıta Sinop'un sık sık Trabzon Komnenleri ve daha sonraları Ceneviz deniz kuvvetleri tarafından kuşatılması rivayetleri canlandırılmış, işin içine mutlaka Osman Bey katılmıştır.

- Saltuknâme'de, Sarı Saltuk öldükten sonra Kastamonu yöresinde ortaya çıkan Candaroğulları ile ilgili bir hayli nakil mevcuttur. Aşağıda zikri geçecek olan Candaroğlu Ali Bey'in faaliyetleri buna örnektir.
- Candaroğulları Beyliği'nin Kastamonu'ya hâkim oluşunun meşruiyeti, destanda bu hanedanın Çobanoğullarının neslinden gösterilmesi ile izah edilmiştir. Diğer bir ifade ile Candaroğullarının atası, Çobanoğullarının kızından doğmuştur. Tabii ki, tarihî kaynaklarda böyle bir bilgi mevcut değildir.
- Saltuknâme'de geçen Selçuklularla Çobanoğulları, Çobanoğulları ile Candaroğulları ve yörenin mahallî beyleri ile Türk beyleri arasında kız alışverişlerinin yapıldığına dair rivayetler, dönemin güçleri arasındaki siyasi evlilikler hakkında ipuçları vermektedir. Osmanlı- Candaroğulları arasındaki kız alışverişleri bu destanda işlenmiş olmalıdır.
- Saltuknâme, Sarı Saltuk'un Kastamonu ve Sinop şehirleri çevresinde yaşanmış Türk-Bizans mücadelelerinde üstlenmiş olduğu misyonun ağırlığını gösteren, ancak gerçekte bu bölgede egemen olmuş Türk bey ve komutanlarının, derviş ve gazilerin içinde bulunduğu mücadeleleri ortaya çıkaran tarihî- destanî mahiyetteki rivayetlerle doludur. Saltuknâme'de Kastamonu ve çevresinin Türkler tarafından ele geçirilmesi ve daha sonra idare edilmesi hadiseleri anlatılırken destanî veya tarihî pek çok şahsın adı geçer. Bunların çoğu, hakikatte Kastamonu bölgesinde yaşamış veya faaliyet göstermiş gaziler, beyler, komutanlar, askerler, hatunlar ve dervişlerdir. Aşağıda bu şahıslardan bazıları değerlendirilmeye alınmıştır:

Atabey Gazi (Hüsameddin Çoban Bey): Yöre tarihinde Kastamonu fatihi olarak bilinen bu beyden Saltuknâme'de Atabey Gazi olarak bahsedilir. Bu eserde o, Selçuklu sultanının oğlunun lalası yani atabeyi olarak gösterilmiştir ki bu hakikatte de doğrudur. Bu bilgiye bakılırsa Hüsameddin Çoban Bey, II. Kılıç Arslan devrinde bu hükümdarın oğullarından birinin Atabey'i olarak işe başlamış olmalıdır ki, buna en uygun şehzade Ankara, Çankırı, Kastamonu taraflarının meliki olan Muhyiddin Mesud'dur. Saltuknâme'de geçen Atabey Gazi'nin gazaları ile tarihî şahsiyet Hüsameddin Çoban'ın gazaları arasında benzerlik bulunmaktadır. Saltuknâme'de Atabey Gazi'nin Kastamonu'yu fethi ayrıntılı olarak anlatılır. Tarihî kayıtlarda bu kadar ayrıntı bulmak mümkün

değildir. Muhtemelen Emir Kara Tegin'e ait gaza hatıraları da destanda Atabey Gazi'ye mal edilmiştir. Saltuknâme'deki Çoban, gazilere sığırlar ve koyunlar vererek mallarını yağma ettirmiştir. Hüsameddin Çoban da, Kırım seferinde ganimeti askerlerine dağıtmıştı. Bu davranış, eski Türklerdeki yağma geleneğini de hatırlatmaktadır. Gerçekte Hüsameddin Çoban Bey, Selçuklu sultanlarını Konya'da veya başka Selçuklu vilayetlerinde bizzat ziyaret etmiştir. Destana göre de o, Konya'ya giderek Sultan Alâaddin'in huzuruna çıkmıştır. O, Kastamonu'da Bizans'la sayısız savaşlar yaparak nihayet Kastamonu'yu son bir defa daha ele geçirerek kalıcı bir Türk yurdu yapmıştır. Sarı Saltuk, onu Kide Banu adlı kızla evlendirmiştir.

Melik Muzaffereddin (Muzaffereddin Yavlak Arslan): Çobanoğulları beylerinden olan bu şahsın faaliyetleri de Saltuknâme'de yer alır. Ancak o, dedesi Hüsameddin Çoban (Atabey Gazi) ile birlikte aynı yıllarda yaşamış ve aynı fetih hadiselerinde yer almış gösterilir. Buna rağmen Saltuknâme müellifi Ebû'l-Hayr-ı Rûmî'nin ondan haberdar olması veya ona bilgiyi nakledenlerin Hüsameddin Çoban Bey'in torunu Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın Kastamonu bölgesinde yaptığı hizmetleri unutmamış olmaları bizim için önemlidir. Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın, Selçuklu sultanının kızının neslinden gösterilmesiyle, Çobanoğulları hanedanının Selçuklu sarayına mensubiyeti de dile getirilmiştir.

Melik Ali Candar (Candaroğlu Ali Bey): Gerçekte Sarı Saltuk'un vefatından sonra yaşamış bu bey hakkında Saltuknâme'de bilgiler vardır. Eserde Müslüman gazilerin Kefe bölgesini alıp burada yerleşmiş olduklarından, Müslüman olan Haynup'un adına Melik Ali b. Candar ismini verdiklerinden, Ali Bey'in Moni ile savaşından bahsedilmektedir. Destana göre Moğol ordusunun Anadolu'ya girmesi üzerine, Sultan Alâaddin Saruhan'dan, Karaman'dan ve Nûşirevân neslinden gelen Candaroğlu oğlu Ali Bey'den yardım istemiştir. Yaşlanmış bulunan Selçuklu sultanı, kızlarından birini Ali Candar Bey'e vermiştir. Ayrıca destana göre Sarı Saltuk, Atabey Gazi'nin ilk eşinden doğma kızını da Ali Bey'le evlendirmiştir. Ali Bey'in Selçuklu hükümdarının ve Atabey Gazi'nin kızları ile evli olarak gösterilmesi, Candaroğulları hanedanının Selçuklu sarayına mensubiyetini ve yörede Candaroğulları'nın meşruiyetini dile getiriyor olmalıdır. Esasen Saltuknâme'de Atabey Gazi ölünce geride oğlu kalmadığı için Sinop'a hâkim olan Ali Bey'in Kastamonu'ya gelerek burayı ele geçirdiği ve bu Ali Bey'in Atabey Gazi neslinden olduğu için bu durumun yörede kolay bir şekilde kabul edildiği anlatılmaktadır. Kastamonu havalisinde Azdavay'ın Turnalu köyü ile ilgili vakıf kayıtlarında Candaroğlu Ali Bey'in adının, Ali Candar olarak geçmesi de Saltuknâme'deki Ali Candar Bey'in tarihî şahsiyet olduğu iddiasını destekler mahiyettedir. Tarihî kaynaklara göre Candaroğlu I. Süleyman Paşa'nın Ali Bey adında bir oğlu vardır. Bir ara Safranbolu valiliği yapmıştır. Yöre tarihinde başka Ali Beyler de vardır.

Emir Ali (Pervaneoğlu Ali Bey): Saltuknâme'ye göre Sinop'u yönetmiş bir ileri gelendir. Sinop'u fetheden Emir Ali, Battal Gazi devrinde Malatya beyi olan Emir Ömer neslindedir (Ebû'l-Hayr-ı Rûmî, 1988: 1-17). Bu rivayet, Sinop'un ilk defa Dânişmendliler devrinde fethedildiğine dair yorumları desteklemektedir. Bir ihtimal, Sinop'un Kara Tegin ve sonrasında birkaç sefer el değiştirmesi hadiseleri içinde fatihlerden veya emirlerden biri, Emir Ali ismini de taşımış olabilir. XV. yüzyılda Küre-Devrekâni yöresinde Emir Ali adlı bir köy (438 Nr. MVAD. II, 1994: 631) tespit edilmiştir. Ayrıca aynı yüzyılda Kastamonu ve çevresinde Emir Ali adlı pek çok şahıs adına da tesadüf

edilmiştir. XIII. yüzyıl son çeyreği ile XIV. yüzyıl ilk çeyreği arasında Sinop'u bir süre elinde tutmuş ve Sinop-Kastamonu arasında eserler inşa ettirmiş olan Pervâneoğulları ailesi içinde de bir Ali Bey bulunmaktadır. Süleyman Pervâne oğlu Ali, miladi 1272'lerde Kastamonu'da kendi adına bir dârüşşifa (Yılanlı Dârüşşifası) bile yaptırmıştı. Bu beyin adı Saltuknâme'de Emir Ali şeklinde geçiyor olabilir. Eğer bu doğru ise Saltuknâme, bu beyin Sinop-Kastamonu arasında bir süre etkin olduğuna dair bildiğimiz tarihî malumatı teyit etmektedir.

Neticede Kastamonu-Sinop havalisinde gerçekleştirdiği gaza hareketlerinden veya diğer siyasi faaliyetlerinden dolayı halkın gönlünde yer edinmiş Ali isimli tarihî bir beyin varlığı inkâr edilemez.

Pervaneoğlu Gazi Çelebi: Kendisinden doğrudan bahsedilmese de Saltuknâme, bu beyin denizlerdeki başarılarını Sarı Saltuk'a mal ederek onu destana dolaylı olarak sokmuştur.

Emir Osman: Sinop beyi Emir Ali'nin oğlu idi. Babası ölünce onun yerine Sinop beyi oldu. Ordusu ile Kastamonu üzerine yürüdü. Derbent mevkiinde Bizanslılar tarafından kendisine pusu kurulacağını casus Mansur ona bildirmesine rağmen yine de mağlup oldu. Sarı Saltuk'un desteği ile zafer kazanıp Sinop'a döndü. Kızı Nefise Banu'yu Sarı Saltuk'a nikâhladı. Daha sonra gemilerle Kefe'ye çıktı. Han'ın izniyle Kefe beyi oldu. Dânişmendnâme'de Çankırı bölgesinin fethinde adı geçen Emir Osmancık'la Saltuknâme'de adı geçen Sinop beyi Emir Osman arasındaki isim benzerliği, bu havalinin fethinde tarihî bir şahsiyet olarak Emir Osman adlı bir beyin aranmasını zaruri kılmaktadır.

Nefise Banu: Sinop beyi Emir Osman'ın kızı idi. Onu Sarı Saltuk'la evlendirmişlerdi.

Tahir oğlu Mansur: Saltuknâme'ye göre Sinop Müslümanlarının lideri Emir Osman'ın Kastamonu'daki casusu idi. Bizanslıların bütün planlarını Emir Osman'a bildiriyordu. Sarı Saltuk'un da kılık değiştirmiş bir şekilde Kastamonu'da bulunduğu bir sırada o, kaçarak Sinop'a gitmiş ve bir Bizans ordusunun Derbent mevkiinde Emir Osman'ın kuvvetlerine pusu kuracağı haberini ulaştırmıştı.

Alagöz/ Yer Alagöz: Destana göre Kastamonu fethine katılan Türk komutanlarından. Atabey Gazi'nin başkomutanı olarak yörenin fethinde çok emeği geçti. Hatta Bizans'a esir düştü. Daha sonra kurtarıldı. Kendisine mülk olarak bugün Devrekâni- Sahil arasında Yaralığöz olarak bilinen dağın çevresi verildi. Buna göre, Yaralığöz Dağları'nın adı, Yer Alagöz yani Alagöz adlı Türk komutanının adını taşımaktadır. Onun kabrini bu dağ çevresinde aramak gerekir.

Hasan Abdal: Destana göre Kastamonu fethine katılan Türk komutanlarından. Sarı Saltuk'la birlikte Kastamonu yöresine gelmiş, Yer Alagöz'ün kurtarılmasında yararlık göstermiştir. Günümüzde Taşköprü'nün Abdal Hasan köyü bulunmakta olup, ayrıca burada XIV. yüzyıldan beri Abdal Hasan Tekkesi hizmet sunmuştur. Tarihî bir şahsiyet olarak Hasan Abdal'ın yörede en az 600-700 yıllık bir mazisi olduğunu destan teyit etmektedir. Hasan Abdal'ın türbesi de adı geçen köydedir.

Bostan Dede: Kastamonu fethine katılan Türk komutanlarından. Sarı Saltuk'la birlikte yöreye gelmiştir.

Yaluñuz Derviş: Kastamonu fethine katılan Türk komutanlarından. O da Sarı Saltuk'la birlikte gelmiştir.

İlyas-ı Rumî: Destana göre bu şahıs, yöre tekfurlarından birinin oğlu idi ve Alyan-ı Rûmî adını taşıyordu. Sarı Saltuk'a "Saltuk" adını o vermişti. Bilahare Saltuk, onu İslam'a sokmuş ve adına İlyas-ı Rumî ismini vermişti. İlyas-ı Rûmî, Sarı Saltuk'la birlikte Kastamonu'nun fethine katılmıştır. Ayandon beyinin kızı Kide Banu ile teke tek vuruşmuş ancak onun eline esir düşerek Kastamonu kalesinde hapsedilmiştir. Daha sonra Sarı Saltuk ve Atabey Gazi tam asılacakken onu kurtarmışlardır. Burada Sarı Saltuk'un çevresindekileri Müslüman etme motifi görülüyor. Hakikatte bu şahsın Anadolu'daki Selçuklu komutanlarından olduğu "Rûmî" unvanını taşımasından bellidir. Kastamonu yöresinde Candaroğulları devrinde faaliyet göstermiş İlyas Bey adını taşıyan birkaç ayrı şahsın varlığından da haberdarız.

İshak-ı Rumî: Sarı Saltuk'la birlikte Kastamonu'nun fethine katılmıştır. Kastamonu kalesinde esir tutulan İlyas-ı Rûmî'yi kurtarmada rol almıştır. Hakikatte Kastamonu'daki Türk devri komutanlarından olmalıdır.

İlgaz-ı Rûmî: Destana göre, Kastamonu'nun fethi esnasında Tûsan Muharebesi'nde rol almış başarılı bir bey idi. Bu savaşta pek çok Müslüman askerini öldürdüğü için Kastamonu kalesi hâkimi Moni tarafından ödüllendirilmişti. Ayrıca Yer Alagöz adlı Türk beyini de esir almış ve Moni'ye teslim etmişti. Daha sonra Türk ordusuna yaptığı bir baskın esnasında Atabey Gazi'nin eline esir düştü ve onun daveti üzerine İslam'a girdi. Gazalarda üstün başarı elde ettiği için, Sarı Saltuk onu mükâfatlandırdı. Bir savaşta Boyabat tekfurunu esir aldı. Yanında 1000 kişi ile birlikte, Melik Daday'ın bulunduğu düşman ordusuyla savaşırken bir dağ eteğinde şehit düştü ve oraya defnedildi. Bu dağa İlgaz adı verildi.

Melik Daday: Daday yöresinin beyi olduğu anlaşılan bu şahıs destana göre, bir savaşta İlgaz-ı Rûmî'yi şehit etmişti. Daha sonra Müslüman olmuş ve Gerede tekfuru ile yaptığı muharebede kendisi de şehit düşmüştü. O da İlgaz Dağları civarında defnedilmişti. Burada da Sarı Saltuk'un çevresindekileri İslam'a sokma başarısı bir destan motifi olarak öne çıkarılmıştır. Daday/ Tatay, esasen daha çok Kıpçaklarda kullanılan bir şahıs adıdır. Dolayısıyla Daday, Selçuklu devrinde Kastamonu yöresi Türk komutanlarından biridir. Daday ilçesine de adını vermiştir.

Kide Banu: Destana göre Ayandon beyinin kızı olup, başlangıçta Bizanslı bir tekfuru kız portresi görünümünde iken Atabey Gazi'ye eş olarak verilince Müslüman bir Türk prensesi hüviyeti kazanmıştır. "Kastın Ne İdi Moni'ye" efsanesinde geçen Bizanslı kale komutanının kızı rolündeki bu kişi, Saltuknâme'de savaşçı bir kadın şahsiyete sahip olarak karşımıza çıkmıştır.

- Saltuknâme'de Kastamonu yöresinde mevcut dağ, nehir, ova, kasaba gibi yer adları birebir doğru verilmiş ve kasabaların fetih rivayetleri, Kastamonu merkez olmak kaydıyla sıralanmıştır. Saltuknâme'deki kayıtlar dikkatle incelendiğinde Türklerin bugünkü Sinop, Ayancık, Türkeli, Çatalzeytin, Ginolu, Bozkurt, Abana, Durağan, Hanönü, Taşköprü, Tosya, Kastamonu, Daday, Eflani, Devrekâni, Küre, İnebolu, Doğanıyurt, Cide,

Kurucaşile, Amasra, Ulus, Bartın, Safranbolu, Çaycuma, Zonguldak, Gerede ve Bolu yörelerinde Bizans'la yaptıkları savaşların hikâyesi karşımıza çıkmaktadır.

- Saltuknâme'de Ilgaz Dağları ile Yer Alagöz (Yaralığöz) Dağı çevresinde gaza hareketleri içinde adları geçen Yer Alagöz, Hasan Abdal, Bostan Dede, Yaluñuz Derviş, İlyas-ı Rumî, İshak-ı Rumî, Ilgaz-ı Rûmî, Melik Daday vb. kahramanlardan, bunların bazılarının şehit düşmesinden ve bahsi geçen dağlar çevresinde tesis edilen mezarlarından bahsedilmesi, yöredeki bazı yatırların mazisinin fetih dönemine kadar indiğine işaret sayılabilir.
- Saltuknâme'de Kastamonu bölgesi ile ilgili pek çok fetih-gaza hadisesi bir arada ve karışık olarak ele alınmıştır. I. Alâaddin Keykubâd'ın Antalya ve Alâiye fetihleri ile Kastamonu "Uc" Türkmenlerinin beyi Hüsameddin Çoban'ın Konya'ya gelerek sultanı ziyaret etmesi, Kastamonu çevresindeki gaza faaliyetleri, yine Çobanoğulları hükümdarı Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın, Candaroğulları beylerinin faaliyetleri hep aynı dönemde gösterilmiştir. Bunun sebeplerinden biri, derlemecinin pek çok ayrı kişiden farklı muhtevada rivayet toplaması ve bunları eserinde gelişigüzel sıralaması olmalıdır. Destana göre Sarı Saltuk, Selçuklu ve Beylikler devrinin bütün ünlü liderleriyle çağdaştır.
- Sarı Saltuk'a ait menkıbeler, Cem Sultan'ın emri ile toplattırıldığına göre, bu şehzade Kastamonu valiliği sırasında Sarı Saltuk'a ait rivayetleri Kastamonu ve çevresi halkı ağzından duymuş ve muhtemelen diğer Anadolu muhitlerinde de Sarı Saltuk rivayetlerinin var olduğunu anlaması üzerine bunların derlenmesini istemiştir. Derleyici Ebû'l-Hayr-ı Rumî, yedi yıllık süre içinde Cem Sultan'ın tavsiyesi üzerine Kastamonu ve Sinop'a da gitmiş olmalıdır. Çünkü tarihî pek çok olay bu havalıyla ilgili görünmekte olup, bu destanî bilgiler, bölge halkı tarafından sözlü veya tekkeler muhiti sofilleri tarafından yazılı belge şeklinde müellife verilmiş görünmektedir. Sarı Saltuk menkıbelerinin, Kastamonu-Sinop havalisinde uzun kış gecelerinde tekke-zaviyelerde, köy odalarında, hanlarda halk arasında anlatılmak veya okunmak suretiyle XV. yüzyıl sonlarına ulaştırıldığı bellidir.
- Saltuknâme, XII-XIII. yüzyıllar boyunca Kastamonu ve çevresinde özel manada Türk- Bizans ve genel manada ise Müslüman- Hıristiyan mücadeleleri neticesinde ortaya çıkmış "Türk Gaza ve Yiğitlik Ruhunu" aksettirmesi bakımından dikkate değerdir. Diğer bir ifade ile Saltuknâme, Kastamonu Gazilerinin hayatını bizlere anlatmıştır. Menkıbelerin mühim bir kısmı, tarihî bir esası olan, çekirdeğini tarihî hadiselerin oluşturduğu fetih ve gaza hatıralarıdır. Saltuknâme'deki menkıbelerin iki ana kaynağı olan tekke-zaviyeler ile Gaziler muhitindeki hatıralar açısından Kastamonu havalisi paha biçilmez bir hazinedir. Sarı Saltuk'un bizzat kendini sık sık "Gazi" sıfatı ile tarif etmesi, halk arasında onun evliyalığından ziyade gaziliğine itibar edildiğine işaret etmektedir. Buna göre, menkıbelerin çoğunun Gaziler muhitinden toplandığı söylenebilir. Selçuklular çağı fetih dönemlerinin "Uc" merkezi Kastamonu ise, bu rivayetlerin toplanılmasına en uygun yerlerden biridir.
- Sarı Saltuk'un, Saltuknâme'de çizilen Sünnî portresi açısından Kastamonu havalisinin dinî-tasavvufî yapısı da öne çıkmaktadır (Ocak,1979: 271-274). Kastamonu havalisi, Sarı Saltuk'la çağdaş olan dönemlerde ve sonrasında da Sünnî ağırlıklı bir nüfusa sahiptir.

- Fuad Köprülü, Sarı Saltuk'un Kastamonu ve Sinop havalilerinde yapmış olduğu, yukarıda bahsedilen bütün bu gazalarda dayandığı en büyük güç ve nüfusun Çepni Türkleri olduğunu iddia etmiştir. Hacı Bektaş-ı Veli Velâyetnâmesi'ne göre de, Sarı Saltuk ile Çepniler, Hacı Bektaş'ın ilk müritleridir (Köprülü,1925: 207; 2000: 52; Yüce, 1987: 63-65,84-85, 87, 90, 127). Gerçekten de Sinop'tan batıya doğru, Kuzey Anadolu havalisinde Çepni isimli yer adları tespit edilmiştir. Buna ilaveten Sinop'ta mezarı bulunan Çeçe Sultan (Şeyh Caca) adlı dervişin ve Tay Boğa adlı emirin, Çepni Türklerinin başında Sinop'u Trabzon Komnenlerine karşı müdafaa ettikleri, hem tarihî hem de halk rivayetleri ile teyit edilmektedir. 1260-70'li yıllarda gerçekleşen bu hadiseler ile Sarı Saltuk'un yaşadığı dönem aynı yıllara tekabül etmektedir.
- Yusuf Ziya Yörükân'ın Sarı Saltuk hikâyelerinin Doğu Anadolu'daki Saltukluların faaliyetlerinin kalıntıları olabileceği iddiasının (Yüce,1987: 126-127, 187) bir hayli zayıf kaldığını burada söylemek gerekir.
- Sarı Saltuk'un tarihî izlerini Kastamonu bölgesindeki saha çalışmaları sonucunda da bulmak mümkündür. XIII. yüzyıl ikinci yarısında Kastamonu havalisinde bugünkü Çaycuma yöresinde, Saltuk Şeyh'e ait bir zaviye vardı. Bu zaviye, Yedi-divan kazasına tabi Kızıl-bel köyünde bulunmakta idi (İBK. MCO. 15: 101a, 101b). Kızılbel köyü, bugün Zonguldak'ın Çaycuma kazasına bağlıdır. Buradaki zaviyenin Selçuklular çağında Sultan II. İzzeddin Keykâvus devrinde kurulmuş olması önem taşımaktadır. Zaviyenin ilk faaliyete geçiş tarihinin 1260 yılı öncesinde aranması, tarihî hadiselerle uygun düşmektedir. Bölgede tesis edilmiş en eski zaviyelerden biri olan bu tesisi kuran zatın meşhur Sarı Saltuk olma ihtimali yüksektir. Çünkü Sarı Saltuk da XIII. yüzyıl ikinci yarısında bölgede faaliyet göstermiştir. Bugün Çaycuma ilçesindeki Saltukova beldesinin adı da bu bakımdan dikkat çekicidir. Mengen kazası vakıflarında da Saltuk Şeyh adına rastlanmıştır (İBK. MCO. 15: 55b). XV. yüzyıl öncesinde Candaroğulları hududu dâhilinde iken daha sonra Osmanlı idaresindeki Bolu sancağına tâbi kılınan ve günümüzde Karabük iline bağlı bulunan Yeñice kazasına tabi Saltuk divanının varlığı (BOA. TD: 51: 361) da manidardır. Ayrıca Bartın'da, Geçen Efendi Vakfı mütevellileri elinde bulunan bir beratta, Bartın havalisine "Saltuk-eli" denildiği de görülmektedir (Sakaoğlu,1966: 203). Yine aynı yörede bulunan Araç kazasında sakin Saltuklu Yörüklerinin adı da bu çerçevede değerlendirilmelidir. Diğer taraftan Sinop'ta Yenicuma köyünde (bugünkü Dikmen ilçesi) bulunan Sarı Saltuk makamı, bu zatın Sinop çevresindeki hatıralarının bir nişanesidir. Yine Durağan'ın Yağbasan köyünde bir Sarı Saltuk mezarının varlığından da yöre halkı bahsetmektedir. Kastamonu- Sinop- Bolu hatta Çankırı yörelerinde XIII-XV. yüzyıllarda Saltuk şahıs adına sıklıkla rastlanmıştır (Yakupoğlu,2009).

Sonuç olarak Sarı Saltuk'un Kastamonu ile özel bir bağı vardır ve Sarı Saltuk'un faaliyetlerini anlatan destanî eser Saltuknâme'de Kastamonu tarihini aydınlatan, Kastamonu adının Selçuklularla birlikte nasıl ortaya çıktığını ima eden bilgiler mevcuttur. Türk komutanları ile Bizans generalleri arasında Kastamonu bölgesinde bir asır devam eden çetin muharebeler; Moni ve oğlu Kasta ile Selçuklu komutanları arasındaki mücadele ile sembolize edilmiştir. Bu mücadeleler sırasında Kastamonu adı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Kastamonu adının neredeyse 900 yıllık bir geçmişi vardır. Kastamonu halkı asırlar geçse de bu mücadelelerin akislerini unutmamış ve sonraki nesillere aktarmıştır. Bu yapılırken elbette ki anlatılarda

şekil ve muhteva değişimi olacaktır. Tarihçilerin bir işi de efsane ile tarihî gerçekleri birbirinden ayırmaktır. Kastamonu'nun Türkler tarafından fethi ve "Kastamonu adının ortaya çıkışı" üzerine Saltuknâme'den başka tarihî- destanî diğer kaynaklar da taranmalı, değişik halk rivayetleri varsa bunlar da bir an önce derlenmelidir.

KAYNAKÇA

- 438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) II. (1994). Haz. Ahmet Özkılıç, Ali Coşkun vd. Ankara: BDAGM Yayını.
- Akalın, Ş. H. (1994). "Ebû'l-Hayr Rûmî", *TDV. İA.*, C.10, s.360-362.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Tapu-Tahrir Defteri (BOA. TD.)*, Nr. 51.
- Demir, Necati (1999). "Anadolu'da Teşekkül Etmiş Destani Halk Hikâyelerinde Haçlı Seferlerinin İzleri", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul: TTK Yayını.
- Ebû'l-Hayr-ı Rûmî (1988-90). *Saltuknâme*, C.I-III, Haz. Ş. Haluk Akalın, Ankara.
- Ebû'l-Hayr-ı Rûmî (2013). *Saltuknâme (Saltık Gazi Destanı)*, Yay. Necati Demir, M. Dursun Erdem, İstanbul: Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Derneği (UKİD) Yayını.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları (İBK. MCO.), Nr. 15.
- Kiel, Machiel (2009). "Sarı Saltuk", *TDV. İA.*, C.36, s.147-150.
- Köprülü, M. F. (1925). "Oğuz Etnolojisine Dair Tarihî Notlar", *TM.*, C.I.
- Köprülü M. F. (1943). "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Bellekten XXVII*.
- Köprülü, M. F. (2000). *Anadolu'da İslâmiyet*, İstanbul.
- Ocak, A. Yaşar (2002). *Sarı Saltuk, Popüler İslâm'ın Balkanlardaki Destanî Öncüsü*, Ankara: TTK Yayınları.
- Ocak, A. Yaşar (1979). "Sarı Saltuk ve Saltuknâme", *Türk Kültürü*, S.197, Yıl:17, s.266-275.
- Özgül, V. (2013). "Sytzigan- Baba Syrgiannes- Baba Saruca, Saltuk Et-Türkî ya da Nam-ı Diğer Sarı Saltık Hakkında", *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 8, s.133-176.
- Sakaoğlu, N. (1966). *Çeşmi Cihan Amasra*, İstanbul.
- Sarıkaya, M. Saffet vd. (2014): "715/1315'te Yazılan Tuffâhu'l-Ervâh'a Göre Sarı Saltuk", *"İbnu's-Serrâc'ın Eserleri Çerçevesinde XIII. yüzyılda Güneydoğu Anadolu'da Dinî-Tasavvufî Hayat"* adlı 110K317 numaralı Tübitak projesi. http://www.msaffets.com/wp-content/uploads/SaffetNecmNecdet_Saltuk_Trakya.pdf.
- Turan, O. (1993). *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Boğaziçi Yay., s.254-259.

Yakupoğlu, C. (2009). *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi, Kastamonu-Sinop- Çankırı-Bolu (XIII-XV. Yüzyıllar)*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Yüce, K. (1987). *Saltukname'de Tarihî-Dinî-Efsanevî Unsurlar*, Ankara.

Yüce, K. (1988). "İslâmî Destanlarda Batı Karadeniz Bölgesine Ait Bazı Kayıtlar", *J. Tarih Boyu Karadeniz Kongresi*, Ekim,1986 (Samsun), s.375-381.

EXTENDED SUMMARY

Kastamonu, fell under the rule of Seljuks by Emir Kara Tegin in the XI. last quarter of XI. Century. This city passed hands between Bzantine and Seljuks during the XII. century. And finally, after the Seljuks victory of Miryokefalon it passed permananatly under the rule of the Turks.

Kastamonu was ruled by Candaroğulları on the boarder with Seljuks during the XIII. Century, and during the XIV.-XV. centuries it was under the rule of Çobanoğulları.

All these political activities, more or less, were recorded by Seljuks (İbn Bibi; Aksarayî), Bzantine (Niketas, Kinnamos) and Ottoman (Aşıkpaşaoğlu, Neşri) in their official records of their period. On the other hand, these events took a large share among the people who settled in the region and the stories passed down from generation to generation and have survived up until today.

In this research, and in addition to the public narrative about the name of Kastamonu it is the begining of the Seljuks period in which the city gained an important identity, and all these historical events can be found both in the epic work written in that period and in the book called Saltuknâme.

On the order of Cem Sultan, the şehzâde, ordered Ebû'l-Hayr-ı Rûmi to write this epoch work called Saltukname between the years of 1473-1480, and the author wrote an extensive history of the conquest of the Kastamonu by Turks. In this work it details and examines the historical role of rulers such as Atabe Gazi, Muzafereddin Gazi, Ali Bey, Süleyman Paşa and so many heroes like Alagöz, Hasan Abdal, Bostan Dede who had a vital role in the conquest of Kastamonu by using historical resources and folk narratives. In addition to these, Saltuknâme contains vital information going back some 500-600 years which includes the origins of Kastamonu's name. This work also contains the point of view of the public and stories passed down from generation to generation in relation to the history of the region which includes the oldest records related to the name of the Kastamonu.

In the First part of the our study we have given a brief information about the Saltuknâme's content. In the second section information is gathered which tell us of the conquest of Kastamonu, and based on another historical sources, and it is completley analysed.

In this part, especially the historical information related to Selçuklular (Seljuks), Çobanoğulları and Candaroğulları has been compared to the legendary information mentioned in Saltukname. Thus, we can test the reliability of the information in Saltukname in relation to Kastamonu, and also an individual persons name

can be verified in relation to the history of Kastamonu history. In addition to this it has been attempted to solve the Saltukname's random style of folk narrative which in the past caused confusion due to its content of anachronism's.

The Last part of this research tries to analyse Saltukname's statements directly or indirectly compared with rumour about the origins of Kastamonu's name. And tries to find out the reality of the historical depth of the expression "Kastın Ne İdi Moni'ye" which is still talked among the local people.

As a result of this research, it has been observing that Saltuknâme gives information about Kastamonu's passing into the Turks rule due to the conflict between the Turks and Byzantium, most of the historical events especially attributed to Çobanoğuları and Candraoğulları were true, and it is determined that the anachronism in Saltuklaname is correctable by little intervention.

After the wars among Moni, mentioned as the governor of Kastamonu, his son Kasta, the daughter of Byzantine general of Ayandon region Kide Banu and Turkish beys of Atabey Gazi, the marriage of Atabey Gazi and Kide Banu is the most important historical proof of the story "Kastın Ne İdi Moni'ye" which has been passed down by the local people for years. While folk narratives claim that name of Kastamonu come from idiom of the "Kastın Ne İdi Moni'ye, Saltukname implies that this name of the city was born from Kasta and her father Moni's names. Actually by this research, it set out that there is not any vital differences between both of them.

By this research's result it can be said that the primary source basically relied on was the Saltukname, which the city gained its name from is the oldest known written text. So, it can be determined that by relying on folk narrative "the importance of city epoch" is not unfounded. And it has also being determined that in historical narratives had this rumor's core and a more of a logical version.

If we consider fact that discussing the matter of the origin name of Kastamonu for the first time in this study importance of this research's findings can be understood better. So, seeing that sharing the result of this study's findings is important and necessary with sciens world of science and their interest with this matter.

As a result, except from Saltuknâme on the matter of conquest of Kastamonu by the Turks and "the emergence of Kastamonu's name" other historical resources and epochs were examined as well so now existing local narratives can be better defined.